

ЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОДНОСТРОЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ІНДИКАТОРА САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Наталія Вовк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
Natalia.S.Vovk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2470-7188

© Вовк Наталія, 2019

У статті проаналізовано особливості устрою військовиків Української галицької армії, основні розпізнавальні елементи військового однострою УГА. Подано характеристику єдиної форми для українського війська, відзнак за родом військ, старшинських відзнак тощо. Увагу також акцентовано на бойових відзнаках, медалях, які були частиною військового устрою.

Ключові слова: Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР), Українська галицька армія (УГА), військовий однострій, військо, нагорода, медаль.

THE MEANING OF THE MILITARY UNIFORM OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC ARMED FORCES AS A SELF-IDENTICITY INDICATOR

Nataliia Vovk

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
Nataliia.S.Vovk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2470-7188

© Vovk Nataliia, 2019

The article analyzes the uniform and military distinctions in the armed forces, which discipline the personnel, substantially increase its moral and combat spirit, increase national consciousness, provide the continuity of generations, provide basis for the civil dignity of the warrior. The author reminds that the army of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR) is not an exception, as it was formed under the difficult conditions, already during the active armed hostilities in November 1918.

The purpose of the research is to create an image of the soldiers of the Ukrainian Galician Army. In order to achieve this goal, it is necessary to perform the following tasks: to analyze the historiographical and source base; to define the basic analysis elements of the UGA soldiers' appearance; to carry out the analysis of the main badges and military medals of the ZUNR troops; create an image of ZUNR army in historiographic view.

To analyze the military uniform of the ZUNR armed forces, the author identified the main items of the UGA soldiers' appearance. Such items are: cover (and/or cap sign), outerwear, shoes and distinguishing marks. As a cover, according to the study, they used a hat «mazepynka» consisting of a cap («holovach»), a decorative flap («obklada»), a poke («dashok»), a cap mark («vidznaka») and a button for fastening the flap. The bottom of the hat was flat and the hat itself consisted of eight wedges. The flap was sewn to the cap, which was fastened to the button. The edges of the hat were trimmed with a cloth colored in accordance to the soldier's weapon. The hat sign was in the form of a silver (for ordinary soldiers and deputy-master sergeants) and gold (for master sergeant) circle. Analyzing the outer clothing of the UGA military, the author mentions the «blyuza», that is, a field-type garment, which was single-breasted, fastened to the buttons

and had four pockets (upper ones were imposed, and the bottom ones were slit). Soldiers sewed chases on the shoulders of their blyuzes. Over the blyuzes, in the cold season, the warriors wore raincoats. The article shows that an important factor in the education of servicemen are the rewards – the promotion for the military merit in the battles of moral and material nature, as well as the reasonable initiative of conscience and diligence in the service during the peacetime. Therefore, the military and political leadership of the ZUNR introduced the award system of the Galician state.

The author notes that the UGA had a well-designed system of the state affiliation signs, the types of weapons and specialties (the color of the hinges, armlets, cants), the categories (hinges) and the degree of the soldier (the number of struts on the sleeves), and in some cases even the unit, to which the soldier belongs (button with the number of the buttonhole). The color of the awards, including the cap signs, was different for the master and deputy-master sergeants and ordinary soldiers.

Key words: Western Ukrainian People's Republic (ZUNR), Ukrainian Galician Army (UGA), military uniform, army, award, medal.

Постановка проблеми. Особи, які перебувають на військовій службі, є символом мужності і завжди користувалися повагою громадян. Однострій у регулярних арміях не тільки сприяє виконанню службових обов'язків, а й зовнішньо відрізняє вояків від цивільних громадян. Вважається, що форма одягу і військові відзнаки у збройних силах дисциплінують особовий склад, суттєво підвищують його моральний і бойовий дух, посилюють національну свідомість, забезпечують спадкоємність поколінь, дають опору громадянські й гідності воїна. Не є винятком і військо Західно-Української Народної Республіки, яке формувалося у край важких умовах, вже під час активних бойових дій у листопаді 1918 року. Формування та становлення боездатної Української галицької армії було тісно пов'язане не лише з організацією її бойових частин, інтендантських служб, але й інформаційною системою забезпечення війська. На тлі глибокого вивчення важливих аспектів будівництва збройних сил ЗУНР, проблему інформаційного забезпечення УГА в період українсько-польського протистояння варто розглядати і з точки зору аналізу однострою її військовиків та нормативно-правових документів, які регламентували статус військової форми УГА.

Мета дослідження – створення образу військовиків Української галицької армії. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати історіографічну та джерельну базу; визначити основні елементи аналізу зовнішнього вигляду вояків УГА; здійснити аналіз основних нагрудних відзнак та орденів війська ЗУНР; створити образ арміїців ЗУНР в історіографічному розрізі.

Аналіз історіографічних джерел засвідчує певні прогалини у вивченні даної проблеми. Серед дослідників, які частково аналізували однострій УГА, варто назвати М. Литвина, Л. Шанковського, В. Футулуйчука, І. Томюка, І. Хому. Проте, інформація про військову форму в працях згаданих дослідників згадується поверхнево в контексті аналізу військово-політичної ситуації того часу. Для повного створення образу зовнішнього вигляду бійця Української галицької армії варто проаналізувати спомини та

мемуари учасників бойових дій українсько-польської війни 1918–1919 рр. (І. Боберського, Л. Ляйнберга, М. Омеляновича-Павленка, Л. Цегельського та ін.), тогочасну пресу (державні пресові органи, корпусні газети, цивільну періодику), нормативно-законодавчу базу Державного Секретаріату Військових Справ ЗУНР та архівні джерела (фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України у м. Львів, державні архіви Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей). Особливої уваги заслуговує дослідження М. Чмиря, який на сьогодні найповніше розкрив притання однострою та знаків розрізнення збройних сил ЗУНР [Чмир, 2007: 202].

Виклад основного матеріалу. Сучасні джерела подають таке тлумачення поняттю «військовий однострій»: одноманітний за конструкцією і суворо регламентований на вигляд одяг військовослужбовців. Він показує приналежність воїна до тих або інших збройних сил, а при розміщенні на ньому знаків розрізнення дає можливість визначити вид збройних сил, рід військ, службову категорію і військове звання військовослужбовця [Чмир, 2007: 196]. Отже, військова форма одягу має велике значення в організації військ, веденні ними бойових дій, підтримці в армії і на флоті статутного військового порядку.

Військово-політичне керівництво ЗУНР приділяло велику увагу зацікавленості громадян у військовій службі. Воно прагнуло забезпечити належний матеріально-побутовий і культурний рівень вояка Української галицької армії. Однією із сторін цієї діяльності була розробка і впровадження військової форми одягу – однострої УГА. Така позиція військового командування добре прослідковується у світлі наказів і розпоряджень ДСВС, які були видані не лише з метою затвердження нормативних актів, а перш за все, для інформування і роз'яснення українському вояцтву та населенню краю розпізнавальних елементів військового однострою УГА.

Для проведення аналізу військового однострою збройних сил ЗУНР варто визначити основні

елементи зовнішнього вигляду вояків УГА. Такими елементами є: головний убір (та/або шапкові знаки), верхній одяг, взуття та знаки розрізнення.

Головний убір. 1 листопада 1918 року ввійшло в українську історію як Листопадовий Чин (Зрив). У справі захоплення влади у Львові брали участь армії айстро-угорських частин, які були укомплектовані в більшості українцями, і були резервами. Відповідно, форма цих військових була австрійською. Для розрізнення «своїх» і «чужих» українські стрільці та старшини використали синьо-жовті стрічки на шапках. Відмінними від усіх був лише полк Українських січових стрільців, які були зодягнені в «мазепинки» [Гломозда, 1992: 19]. І. Боберський згадує, що вояки носили синьо-жовті кокарди або відзнаку «Соборна Україна» [Боберський, 2003: 156]. Ця відзнака була накладена на синьо-жовті кокарди.

Однак, з ініціативи Польської держави, яка розглядала Львів як свою потенційну територіальну одиницю, Львів став ареною збройного протистояння. В результаті польського нападу колишні військовики Австро-Угорської армії створили напівпартизанські загони і в бойових умовах синьо-жовті стрічки та кокарди вже не справлялися із своїми функціями. Тому на фронті почали використовувати білі полотна, якими обмотували шапки [Прищепа, 2001: 45]. Як зазначає М. Чмир, такі білі пов'язки не були призначені для постійного носіння, а виконували суто розпізнавальну функцію [Чмир, 2007: 211].

Як частину головного убору варто розглядати шапкові знаки. Первинними такими знаками були австро-угорські «розети» – латунний диск із прорізнаними ініціалами імператора. Згодом підстаршини та рядові обшивали розету синьо-жовтою стрічкою, або використовували гудзик. Старшинам заміну обшитої розети стрічкою на гудзик не дозволялося. Окремі військові частини ГА мали власні шапкові знаки розрізнення: армії першого полку УСС носили на «мазепинках» чорний трикутник під Тризубом.

В результаті складеного І. Боберським детального опису військового однострою в якості головного убору використовували шапку-«мазепинку», що складалася з ковпака («головача»), декоративного відвороту («обкладу»), козирка («дашка»), шапкового знака («відзнаки») та гудзика для застібання відвороту. Дно шапки було плоским, а сама шапка складалася з восьми клинців. До ковпака пришивався відворот, який застібався на гудзик. Края шапки були оброблені сукном кольору роду зброї. Шапковий знак був у вигляді кружка срібного (для рядових та підстаршин) і золотого (для старшин) кольорів [Боберський, 2003: 145].

Верхній одяг. Важливою проблемою був брак військового одягу. Хоч ця важлива проблема

торкнулася не всіх загонів. Наприклад, сотня УСС, яка повернулася з російського полону, була одягнута «з голови до п'ят» у новий однострій.

Наприкінці січня 1919 р. референт Писемного відділу Державного Секретаріату Військових Справ розпочав роботу над образом військового однострою військовика Галицької армії. Поки тривала робота, питаннями обмундирування війська зайнялося УНР, яке зодягнуло військових в російську уніформу, зобов'язавши лише застоувати знак розрізнення «Р.У.» – ініціали української республіки [Чмир, 2007: 219]. Стрільці отримали ватовані штани, шинель (російський плащ) та фуфайку та шапку. Отож, поряд з австрійською формою армії одягнули і російські однострої, що призвело до надмірного розмаїття військової форми ГА.

Розпорядженням ДСВС від 22 квітня 1919 р. було введено єдину форму для українського війська («зеленаво-землистого кольору»), відзнаки за родом військ, старшинські відзнаки тощо. За цим розпорядженням встановлювалось, що зразком однострою була форма австрійської армії. В самому наказі чітко зазначалося, що мундир мав бути короткий із стоячо-відкладним коміром, на ньому зубчасті петлиці за кольором зброї. Піхотинці носили обмотки з черевиками, вершники і артилеристи ходили в чоботах. Плащ був австрійського крою, короткий з петлицями на комірі і відзнаками старшинства на рукаві. Шапка була округла, з м'яким денцем і твердим околицем кольору роду зброї, над козирком стьожечка – у стрільців і підстаршин зелена, у старшин – золота. Взимку стрільці і старшини, здебільшого, вдягали «мазепинки».

Протягом часу однострій постійно удосконалювався, вносилися деякі зміни щодо кольору петлиці, кількості смужок у відзнаках, військового звання [Литвин, 1998: 205].

Розпорядженням ДСВС однострій був введений і для польових духовників УГА: «духовний жупан по коліна, в часі війни із сукна полевой фарби, в часі миру з чорного сукна, шапка, штани і плащ, як у старшин» [Звернення П. Бубели, 1919: 5].

Підсумовуючи проаналізовані джерела, можна подати такий опис верхнього одягу військового ГА: блуза, тобто польовий мундир, був одностороннім, який застібався на гудзика і мав чотири кишені (верхні – накладні, нижні – прорізні). На плечі блузи армії пришивали погони, нижні кінці яких звисали на рукави, а верхні – застібалися на гудзик. Це було зручно при заміні погоні після отримання нового військового звання. Рядові та підстаршини, які були озброєні гвинтівками, на правому плечі носили сукняний валик. У старшин погони мали заокруглені кінці. Штани могли бути короткими, до колін або довгими. Вони були пошиті із чорного сукна. Кант на

штанах відповідав роду зброї. Поверх блузи в холодну пору року одягався плащ, який застібався на шість гудзиків. Комір плаща мав хлястик, що також застібався на гудзик з метою фіксації його у піднятому стані. На плащі також кріпилися погони тим же ж методом, що і на блузі [Чмир, 2007: 206].

Взуття. Як взуття армії могли використовувати черевики з обмотками або чоботами. Для військовиків, які несуть службу верхи на коні, передбачалися шпори.

Знаки розрізнення та нагороди. Питання щодо знаків розрізнення вирішували місцеві органи військового управління.

Найпопулярнішим знаком розрізнення був державний герб: спершу це був герб ЗУНР. Після Акту злуки 22 січня 1919 р. як знак розрізнення використовували герб УНР.

М. Чмир зазначає, що виготовлення нарукавних знаків, які були встановлені 30 березня 1819 р., виявилося справою проблематичною [Чмир, 2007: 225].

У старшин петлиці були обведені золотим широким шнурком, у булавних старшин – такі ж петлиці на золотій підкладці. Відзнаки військових звань були нашиті на рукавах, на суконній підкладці кольору роду зброї: у підстаршин це були срібні стрічки 6 мм завширшки і 12 мм довжиною, у старших стрільців – одна стрічка, у вістуна – дві, у десятника – три, у старшого десятника – срібна стрічка 14 мм завширшки, у булавного – одна стрічка 14 мм і друга під нею 6 мм завширшки; бунчужний мав під широкою стрічкою дві вузькі. Молодші старшини мали на рукаві золоту плетену 6 мм стрічку з розеткою на кінці: четар – одну, поручник – дві, сотник – три таких золотих плетеві; булавні старшини 14 мм плетеві завширшки: отаман – одне, підполковник – два, полковник – три; генерали – 30 мм стьожечки, які закінчувалися булавами: генерал-четар – одну, генерал – поручник під широкою стьожечкою одну вузьку, генерал – сотник – дві вузькі стьожечки обабіч широкої стрічки. Підстаршини, від вістуна і вище, носили на багнетах жовто-блакитні, старшини – золото – блакитні підвіски [Кузьма, 1928: 3].

Важливим чинником виховання військово-службовців є нагороди – заохочення за військові заслуги в боях морального та матеріального характеру, а також за розумну ініціативу сумління і старанність у службі в мирний час. Тому військово-політичне керівництво ЗУНР запровадило нагородну систему галицької держави.

Перші відзнаки – «відзнаки для боєвиків і ранених», встановлені 30 березня 1819 р., вирізняли стрільців і старшин, які брали участь у бойових діях.

Після перебирання українськими частинами 1 листопада 1918 р. владу у Львові УНРада у відозві

5 листопада до вояків українців запровадила відзнаку «За обняття Львова у владу Української Держави». У документі наголошувалося: «Щоб увіковічнити Ваш історичний подвиг, ми Українська Національна Рада, установлюємо оцим для кожного з Вас військову відзнаку» [ЦДАВО України, м.Київ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 1015. Арк. 32]. Після тривалих і кровопролитних боїв 21 листопада 1918 р. українські війська залишили місто. Українське командування вирішило відзначити мужність стрілецтва Львова і статус ордена «Оборонців Львова», як найвищу нагороду ЗУНР для військових і цивільних осіб [Литвин, 1998: 226]. Сам проект ордену був розроблений полковником М. Мартиновичем і стрілецьким маляром, поручником УСС І. Іванцем у листопаді 1918 р. Орден мав три класи: Перший – Великий Хрест, для вищого командного складу, Другий – Командирський Хрест, для командирів військових частин та підрозділів та Третій – Лицарський Хрест для військових і цивільних [Футулійчук, 2000: 115].

Розпорядженням від 15 грудня 1918 р. старшини, підстаршини і стрільці УГА підвищувалися у званні на один ступінь, порівняно з тим, що вони мали в австро-угорському війську.

Навесні 1919 р. уряд держави вирішив відзначити мужність та особисту відвагу українського війська, народу Галичини в ході запеклих боїв з польськими загарбниками. Для гідного відзначення борців за незалежність краю 30 квітня 1919 р. було оприлюднено розпорядження про встановлення відзнак: Тризуб з вінцем, Медаль Тризуба, Оружний Тризуб і хрест учасництва. Згідно з цим документом, Тризуб з вінцем мав вручатися особам, як старшинського, так і підстаршинського складу «за хоробрість, сприт, ревність і витривалість у бою» [4] Сама нагорода проектувалася чотириступеневою, причому знак одного і того ступеня міг даватися повторно. Передбачалося і матеріальне заохочення (нагороджений Тризубом I ступеня одержував 2000 гривень, II – 1000, III – 200, IV – 100 гривень). Було передбачено і посмертне нагородження. Водночас, розпорядженням встановлювалося досить складний порядок представлення нагородження. Відомості про здійснення подвигу мали бути ретельно перевірені.

Медаль Тризуба або медаль за труд мала надаватися як військовикам, так і цивільним особам «за щире сповнення обов'язків». Матеріальне заохочення до цієї нагороди не передбачалося. Оружний Тризуб, встановлений УНРадою повинен був вручатися за особисту хоробрість у бою, яка підвищила бойовий дух товаришів по зброї. Хрест учасництва мали одержати всі учасники збройної боротьби, яка почалася 1 листопада 1918 р. Водночас, було розроблено нагороди для польових духовників: Хрест двох ступенів – Золотий і Срібний. Причому для

фронтових капеланів на стрічку для носіння хрестів поміщено схрещенні мечі [Литвин, 1998: 302].

Усім кавалерам нагород планувалося вручати спеціальні почесні грамоти та відповідне посвідчення на право їх носіння. Згідно з розпорядженням ДСВС запроваджувався такий порядок нагородження: представити претендента на нагороду повинні були їх безпосередні командири. Права нагородження надавалися для відзначення стрільців і підстаршин – командирам бригад за участю трьох фронтових старшин, пов'язаних з представленим для нагороди спільною службою. Право нагороджувати медалями надавалося безпосереднім командирам – від сотника і вище [Нюнько та ін., 1968: 154].

З метою посилити чинність нагород, як важливих стимулів до боротьби за незалежність держави, окремим розпорядженням ДСВС від 30 квітня 1919 р. за персональну хоробрість у бою запроваджується «Бойова відзнака» – синьо-жовта стріла – нашивка на лівому рукаві мундиру. Нею нагороджувалися учасники бойових дій від стрільця до командира куреня за умови їх перебування на фронті 12 тижнів і якщо вони хоча би один раз брали участь у битві. Літуни мали отримувати Бойову відзнаку за 10 бойових вильотів. Водночас із впровадженням відзнак уряд країни ухвалив розпорядження про надання нагородженим і пораненим фронтовикам земельних наділів [ЦДАВО України, м. Київ. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 146. Арк. 254].

Висновки. Однострій військових Галицької армії вражав своєю досконалістю та ретельним опрацюванням найдрібніших деталей. Він був одним-єдиним для всіх родів зброї і складався з шапки-«мазепинки», польового мундира, штанив та плаща. Варто відзначити, що в ГА була добре продумана система позначень державної належності, роду зброї та спеціальності (колір петлиць, нарукавних знаків, кантів), категорії (петлиці) та ступені армієця (кількість пружків на рукавах), а в окремих випадках – навіть частина, до якої належить вояк (гудзик з номером петлиці). Колір відзнак, в тому числі шапкових знаків, був різним для старшин і підстаршин та рядових.

І. Боберський, І. (2003). Щоденник, 1918–1919 рр., Київ, 260 с. 2. Гломозда, К. (1992). До історії українських військових одностроїв та відзнак, Друга наукова

геральдична конференція, Львів, с. 19–20. 3. Звернення П. Бубели до командирів Галицької армії (1919), Вісник Державного Секретаріату Військових Справ, Частина 4, с. 5. 4. Кузьма, О. (1928). Після перевороту. Перший день українського Львова, Свобода (Львів), Частина 45, с. 3–4. 5. Кучабський, В. (1920). Січові Стрільці, їх історія і характер, Львів, 1920, 45 с. 6. Литвин, М. (1998). Українсько-польська війна 1918–1919 рр., Львів, Інститут українознавства НАНУ; Ін-т. Центрально-Східної Європи, 488 с. 7. Нюнько, А., Стариков, Л., Чусовитова А (1968). Непобедимая и легендарная, Москва, ДОСААФ, 189 с. 8. Прищеп, С.В. (2001). Вооружённые силы Австро-Венгерской империи, Сержант, 2001, № 3 (20), с.43–48. 9. Футуллужук, В. (2000). Українська Галицька армія: Військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.), Донецьк, Східний видавничий дім, УКЦентр, 152 с. 10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Ф. 2188, Оп. 1, Спр. 146, арк. 254. 11. ЦДАВО України, Ф. 4465, Оп. 1, Спр. 1015, арк. 32. 12. Чмир, М. (2007). Однострій та знаки розрізнення військовиків збройних сил ЗУНР (ЗОУНР) 1918–1919 рр., Символіка, Львів, Український визвольний рух, с. 181–247.

References

1. Bobersky I (2003), *Diary, 1918–1919*, Kyiv, 260 p.
2. Hlomozda K. (1992) *The history of Ukrainian military uniforms and decorations, Second scientific heraldic conference, Lviv*, p. 19–20.
3. Addressing P. Bubeli to the commanders of the Galician Arm (1919), *Bulletin of the State Secretariat of Military Affairs*, volume 4, p. 5.
4. Kuzma O. (1928) *After the coup The first day of the Ukrainian city of Lviv, Freedom*, volume 45, p. 3–4.
5. Kuchabsky V. (1920) *Sich archers, their history and character*, Lviv, 45 p.
6. Lytvyn M. (1998) *Ukrainian-Polish War of 1918–1919*, Lviv, *Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Central and Eastern Europe*, 488 p.
7. Niunko A. & Starikov L. & Chusovitova A. (1968) *Invincible and legendary*, Moscow, DOSAAF. 189 p.
8. Pryshchepa S. (2001) *Armed forces of the Austro-Hungarian Empire, Sergeant*, № 3 (20), p. 43–48.
9. Futulejchuk V. (2000) *Ukrainian Galician Army: Military-patriotic education and training (1918–1920)*, Donetsk, Eastern Publishing House, UKCenter, 152 p.
10. *Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine (CSASPA of Ukraine)*, F. 2188, Desc.1, C. 146, p. 254.
11. *CSASPA of Ukraine*, F. 4465, Desc. 1, C. 1015, p. 32.
12. Chmyr M. (2007) *Uniform and distinguishing marks of the military men of the armed forces of the WUPR (WUUPR) from 1918–1919*, Symbolics, Lviv, *Ukrainian liberation movement*, p. 181–247.